

The Investigation M153+ M342 Ideograms in the Proto Elamite writing

Hassan Afshari*

Ruhollah Yousefi Zoshk**

Abstract

The Proto-Elamite writing is the oldest writing system on the Iranian plateau that has been widely used in most parts of the Iranian plateau. The scribes probably used this line for complex and simple texts out of a sense of need, and today a large part of the surviving manuscripts is known as standard texts which has a relatively uniform grammatical structure in most of the inscriptions. It has caused this line to be better known. The purpose of this study is to investigate the function of M153 thinker and M153 + M342 composite thinker in different parts of standard Proto-Elamite Tablet. The authors of descriptive - analytical and collecting the research method used to identify different. They have tried after two ideograms compound to investigate the causes of the symptoms mentioned in different parts of the text to be Tablet. Typically Tablet total number ends but half of the series at the end of the Tablet. As a result, it is probably a symbol of a tribe or family, which in some cases is accompanied by a phonetic name in which the name of a specific person is written from that family, and in some cases without a phonetic name and after a numerical system only with the family name of the contracted party.

Keywords: Ideograms, Proto Elamite writing, Susa, Tablet.

* Ph.D. Candidate of Archeology, University of Tehran (Corresponding Author),
Hassanafshari@ut.ac.ir

** Associate Professor, Department of Archaeology, Islamic Azad University Varamin, Pishva Branch,
Ruhollah.yousefi@iauvaramin.ac.ir

Date received: 15/11/2020, Date of acceptance: 24/10/2021

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بررسی اندیشه‌نگار مرکب M153+ M34 در نگارش آغاز ایلامی

حسن افشاری*

روح‌الله یوسفی زشک**

چکیده

خط آغاز ایلامی قدیمی‌ترین سیستم نگارشی در فلات ایران است که به صورت گسترده در محدوده ذکر شده مورد استفاده قرار می‌گرفت. احتمالاً کاتبان برحسب نیاز، از این خط برای متون پیچیده و ساده استفاده می‌کردند. ساختار نگارشی بخش وسیعی از گل‌نشته‌های باقی‌مانده که تحت عنوان متون استاندارد شهرت یافته‌اند نسبتاً یکسان است که این امر موجب شده شناخت بیشتری از این خط بدست بیاوریم. هدف از این پژوهش بررسی کارکرد اندیشه‌نگار M153 و اندیشه‌نگار مرکب M153+M342 در قسمت‌های مختلف لوح‌های استاندارد آغاز ایلامی است. نگارندگان با روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری به روش پژوهشی کوشیده‌اند تا پس از شناسایی کاربرد متفاوت دو اندیشه‌نگار مرکب به بررسی علل قرارگیری این نشانه در قسمت‌های مختلف متن گل‌نشته‌ها بپردازند. به‌طور کلی در نیمی از متون در انتهای کتیبه یک زنجیره نشانه آوایی و سپس اندیشه‌نگار M153+M342 آورده شده و در نیمی دیگر از متون این اندیشه‌نگار بعد از نگارش یک سیستم عددی به عنوان نشانه پایانی به متن لوح خاتمه می‌دهد. در نتیجه گمان می‌رود که نماد قبیله یا خاندانی باشد که در مواردی همراه با اسم‌آوایی (که شاید

* دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، Hassanafshari@ut.ac.ir

** استادیار باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین - پیشوا،

Rouhollah.yousefi@iauvaramin.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸

نشان اسم شخص خاصی از آن خاندان) نگاشته می‌شد. در مواردی دیگر بدون اسم‌آوایی، بعد از یک سیستم عددی، تنها با نشانه خاندان شخص طرف قرارداد یا پرداختی مشخص می‌شده است.

کلیدواژه‌ها: اندیشه‌نگار، نگارش آغاز ایلامی، شوش، گل‌نبشته، آغاز میخی.

۱. مقدمه

یکی از دوره‌های تاریخی که در چند دهه اخیراً مورد توجه قرار گرفته است دوره آغاز ایلامی می‌باشد. نام "آغاز ایلامی" را نخستین بار ونسان شیل در سال ۱۹۰۵ میلادی با کشف گروهی کتیبه ابتدایی در شهر شوش، ابداع کرد (Scheil, 1905). در آغاز آن را به عنوان یک نظام نگارشی در جنوب غرب ایران قلمداد کردند، اما با کشف این سیستم نگارش در سیلک کاشان در سال ۱۹۴۳ میلادی (گیرشمن، ۱۳۷۸: ۷۱) و سپس محوطه تل گسر در سال ۱۹۴۸ میلادی این واژه برای توصیف یک هویت فرهنگی استفاده شد (Mc Cown, 1949). در مجموع این واژه دارای معانی متعددی می‌باشد، برای مثال گاهی از آن به عنوان اصطلاحی برای نامیدن تمدن و گاهی نیز با احتیاط از این واژه برای نام بردن از یک پدیده خاص استفاده می‌کنند. تنها تعریف مشترک میان آنها نوعی ساختار تشکیلات اداری شامل گونه خاصی از مهرها و الواح نوشتاری شمارشی است که گاهی نیز با علائمی همراه می‌باشند (هلوینگ، ۱۳۸۳: ۱۵۰).

گاهنگاری این دوره با توجه به نمونه‌های کربن ۱۴ از ملیان و یک مورد از شوش، فاصله زمانی بین ۳۳۰۰ تا ۳۰۰۰ ق.م شکل تکامل یافته خط آغاز ایلامی را نمایش می‌دهد (Dahl et al, 2013:358). اما هنوز اواخر این دوره فرهنگی چندان مشخص نیست (پاتس، ۱۳۹۷: ۹۹). امروزه محوطه‌های گوناگونی از این دوره زمانی در ایران وجود دارد که برخی کاوش شده‌اند، اما از میان آنها تا کنون در ۸ محوطه گل‌نبشته‌های آغاز ایلامی به دست آمده است که شامل:

۱. شوش ۲. سیلک ۳. تل گسر ۴. تپه یحیی ۵. تل ملیان ۶. شهر سوخته ۷. تپه ازبکی ۸. تپه سفالین می‌باشند (Desset, 2012: 4-7) (Dahl et al, 2013: 354).

تاکنون نزدیک به ۱۷۶۰ لوح آغاز ایلامی منتشر شده که ۸۸ درصد آن از شوش یافت شده است (Desset, 2016: 70). با وجود برخی سبک محلی نگارش در میان محوطه‌های

تپه یحیی کرمان، ملیان فارس، تپه سفالین در دشت تهران و شوش در خوزستان، اما تمام آن‌ها از یک ساختار نگارشی یکپارچه برخوردار می‌باشند که رمزگشایی آنها با کشف اولین گل‌نشته‌ها از شوش در اوایل قرن بیستم آغاز شد (Scheil, 1905) و در اوایل قرن بیست‌ویکم با تحقیقات یوران فریبرگ (Friberg, 1978-79) رابرت انگلوند و دامرو (Englund and Damerow, 1989)، یاکوب دال (Dahl, 2002- Dahl, 2005- Dahl, 2012) (Dahl, 2019- Dahl et al, 2018- Dahl, 2018- Dahl, 2015- Dahlet al, 2013) سپس فرانسوا دوسه (Desset, 2012- Desset, 2016) ساختارهای ابتدایی خوانش گل‌نشته‌های آغاز ایلامی شناسایی و معرفی شد. در این پژوهش پس از طبقه‌بندی ساختار متون آغاز ایلامی به بررسی نشانه مرکب M153 و M153+342 بکار رفته در گل‌نشته‌های آغاز ایلامی پرداخته می‌شود که همگی آن‌ها به عقیده نگارندگان جزو متون استاندارد آغاز ایلامی طبقه‌بندی می‌شوند. بیش از ۶۰ درصد مجموعه مورد بررسی با نشانه مرکب M153+M342 خاتمه می‌یابند تنها با دو نقش مهر PES329 و PES334 ممهور هستند و احتمالاً این نشانه بیانگر قبیله یا خاندان یا خانواده بزرگ می‌باشد.

هدف پژوهش: بررسی گروهی از گل‌نشته‌های آغاز ایلامی برای یافتن شباهت و تفاوت‌ها که منجر به شناخت بیشتر ساختار نگارشی آنها می‌شود.

پرسش‌های مهمی که در این پژوهش به آنها پرداخته شده عبارت‌اند از: اندیشه‌نگار M153 و M153+M342 بنا به ساختار متن کتیبه‌ها با چند نوع معنای مختلف نگارش شده است؟ کاربرد اندیشه‌نگار مرکب M153+M342 در انتهای برخی از لوح‌های آغاز ایلامی با چه کاربردی می‌باشد؟

۲. پیشینه پژوهش

اولین متون آغاز ایلامی (۲ متن) در سال ۱۸۹۹ توسط ژاک دمرگان سرپرست فرانسوی کاوش‌های شوش، پیدا شد که یک سال بعد از آن ونسان شیل آنها را در چهارچوب خط میخی به شمار آورد و منتشر کرد (De Morgan, 1900). در حفاری‌های سال ۱۹۰۱ (۱۲۸۰ هجری شمسی) گل‌نشته‌های بیشتر و در حفاری‌های بعدی نیز تعدادی دیگر پیدا شد تا این که شیل در سال ۱۹۰۵ دسته‌ای وسیع از گل‌نشته‌ها، تحت عنوان «آغاز ایلامی» منتشر کرد (Scheil, 1905). او پس از کاوش در ترانسه شمال آکروپل

تعداد ۴۹۰ گل نبشته جدیدتر را در سال ۱۹۲۳ میلادی چاپ رساند (Scheil, 1923). سپس در سال ۱۹۳۵ میلادی تعداد ۶۵۵ گل نبشته دیگر، منتشر کرد (Scheil, 1935). سپس دومکنم تعداد ۵۰ عدد گل نبشته در سال ۱۹۴۹ میلادی منتشر کرد و در سال‌های بعد نیز لوح‌هایی پیدا شد اما تلاش چندانی برای خوانش این متون صورت نگرفت تا در دهه ۱۹۷۰ میلادی با کاوش لایه‌نگاری شوش (آکروپل I) توسط لوبرن تلاش‌های گوناگونی از سوی فرانسوا والا آغاز شد (Vallat, 1973- Vallat, 1985- Vallat, 1971- Vallat, 1978- Vallat, 1978). سپس در سال ۱۹۷۸-۱۹۷۹ میلادی یوران فریرگ ریاضیدان سوئدی رمزگشایی اولیه یک گروه از متون آغازایلامی را با استفاده از سیستم‌های شمارشی معین و مشابه آن با متون بین‌النهرینی پیشنهاد کرد (Friberg, 1978-79). پیتر دامرو و رابرت انگلوند چند سال بعد تحقیق خود را بر روی متون تپه یحیی آغاز کردند. آن‌ها با رمزگشایی تقریباً کامل از دو گروه متون آغاز ایلامی و آغازمیخی، توانستند بر پایه شماری از این نشانه‌ها تحلیل‌های جدیدی ارائه کنند (Damerow & Englund, 1989). با شروع قرن بیست و یکم میلادی کارهای تحقیقاتی یاکوب دال آغاز شد و او در سال ۲۰۰۵ میلادی یک رمزگشایی اولیه از انواع اسم‌های گوسفند و بز در متون آغازایلامی شوش ارائه کرد. رمزگشایی‌های او بر پایه مشاهدات متعددی همچون بزرگی گله، ارتباط میان نرها و ماده‌ها در گله، شمار بچه‌ها، ارتباط میان ماده‌های بالغ و تولیدات شیر تصفیه شده و همچنین مقایسه با عملیات حسابداری بین‌النهرین بنا شده بود (Dahl, 2005). اخیراً نیز فرانسوا دوسه به تحلیل ساختاری و ایدئوگرام‌های آغازایلامی پرداخته است (Desset, 2012- Desset, 2016). متأسفانه از این خط رمزگشایی کاملی قبولی صورت نگرفته است و نگارندگان سعی بر شناسایی بخش کوچکی از ساختار نگارشی آن در این نوشتار دارند.

۳. ساختار گل نبشته‌های آغاز ایلامی

شناسایی ساختار درست نگارش و خوانش گل نبشته‌های آغازایلامی از اهمیت بالایی برخوردار است و پیشتر در سال ۲۰۱۳ یاکوب دال استاندار قابل قبولی از طبقه‌بندی ساختار فیزیکی لوح‌های این دوره ارائه داد (Dahl et al, 2013:365-366). هر لوح آغازایلامی از چند قسمت متنی تشکیل شده است و بیشتر آن‌ها با یک نشانه آغاز می‌شوند که به عنوان علامت و نشانه‌ای برای کل متن است و شاید نشانه فرد، خاندان یا بنگاه‌های اقتصادی باشد

(Damerow and Englund, 1989: 13). بعد از علامت آغازین، در متن یک سربرگ در اغلب موارد به صورت یک رشته اندیشه‌نگار یا نشانه‌های غیرعددی نوشته شده (Englund, 2004: 127) که پژوهشگران عقیده دارند می‌تواند حرف‌های استاندارد یا عناوینی باشند که در بین خاندان‌ها یا بنگاه‌های اقتصادی وجود داشته و استفاده می‌شده است. بر اساس ساختار رشته نشانه‌هایی که احتمالاً اسم می‌باشد میتوان حدس زد که با ساختار هجایی باشند و فردی را مشخص می‌کند که مسئولیتی را برعهده دارد (Hawkins, 2015:4). در آخر لوح با یک جمع پایان می‌یابد. اکثر متون آغازایلامی شامل ورودی‌های حسابداری هستند و کل جمع‌آوری در پشت لوح نوشته می‌شده است. ویژگی کلی الواح آغازایلامی را می‌توان بدین صورت نام برد:

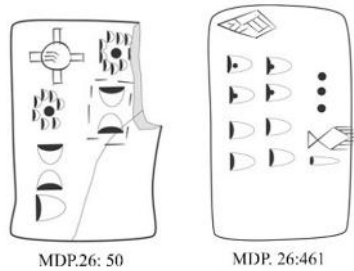
اول؛ اسناد آغاز ایلامی به صورت خطی نوشته شده‌اند.

دوم؛ اولین نشانه‌ها بر روی یک گل‌نشته تقریباً مشابه عملکرد نشانه، عنوان نامیده می‌شود و سرفصل‌های آغازایلامی هرگز نشانه‌های عددی نیستند. سوم؛ هر ورودی به طور معمول شامل یک یا چندین نشانه اندیشه‌نگاری است که دنباله آن علامت عددی نگاشته شده و عموماً لوح‌ها به عدد ختم می‌شود (Hawkins, 2015:4).

احتمالاً هر گل‌نشته بنا بر فرهنگ کاتب و همچنین احساس نیاز در دادوستد به اشکال گوناگون پیشرفته و ساده تقسیم می‌شده. متأسفانه از آنجایی که بافت محل پیدا شدن هر گل‌نشته مشخص نمی‌باشد، امروزه پژوهشگران برحسب تکامل ظاهری یا مفاد متنی به دسته‌بندی این الواح می‌پردازند. نگارندگان، گل‌نشته‌های شوش را عمدتاً به ۶ قالب گروه اصلی تقسیم می‌کنند:

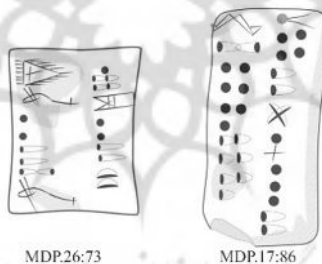
قالب گروه I که خود به دو زیر گروه تقسیم می‌شود، از ساده‌ترین مفاد متنی و فرم دهی گل‌نشته‌ها برخوردار است. متأسفانه تمامی لوح‌های این گروه در کاوش‌های کلاسیک و فاقد لایه‌نگاری یافت شده است و نمیتوان نظر درستی از دوره زمانی آن ارائه کرد و شاید این گروه متون همراه متون گروه II و III همزمان توسط چند قشر متفاوت در شوش استفاده می‌شده است.

قالب گروه I.A: گل نبشته‌هایی که از لحاظ ابعاد سایز نسبتاً بزرگ و ضخیم هستند. این دسته از متون همگی متن بسیار ساده دارند و یا در مواردی تنها یک اندیشه‌نگار همراه یک زنجیره نشانه عددی ذکر شده است (تصویر ۱).

تصویر ۱. نمونه‌ای از گل نبشته‌های قالب گروه III.A،
تصویر از سایت CDLI

قالب گروه I.B: لوح‌هایی که از لحاظ ابعاد سایز نسبتاً بزرگ و ضخیم هستند. این دسته متون چند مدخل ورودی دارند (تصویر ۲).

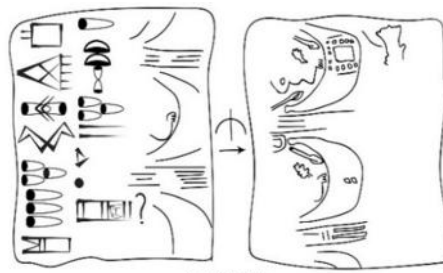
تصویر ۲. نمونه‌ای از گل نبشته‌های قالب گروه II.B،
تصویر از سایت CDLI

قالب گروه II: این گروه از گل نبشته‌ها همگی دارای قواعد متنی هستند که به نام گل نبشته‌های استاندارد شناخته شده‌اند و به دو قسمت A و B تقسیم می‌شود. بیشترین نقش مهرهای رسم شده بر روی گل نبشته‌های آغازیلامی متعلق به این مجموعه است.

قالب گروه II.A: گل نبشته‌هایی با ضخامت باریک و مستطیلی شکل که قسمت طولی لوح همیشه در جهت اصلی نگارش و موازی با جهت متن است. توسط یک قلم نازک نگاشته شده است و دارای یک یا دو نشانه آغازین با یک یا چند ورودی متنی می‌باشد که

بررسی اندیشه‌نگار مرکب M153+ M34 ... (حسن افشاری و روح‌الله یوسفی) ۱۸۷

ممکن است در آخر جمع شود. اینگونه لوح‌ها در لایه‌های 16c-14b آکروپل I به دست آمده است (تصویر ۳) (Dahl et al, 2013: 366).

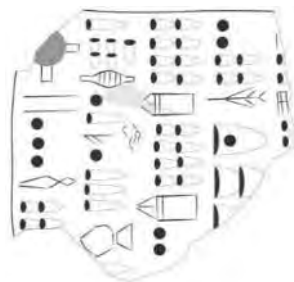
تصویر ۳. نمونه‌هایی از گل‌نشته‌های قالب گروه II.A معروف به متون استاندارد، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

قالب گروه II.B: گل‌نشته‌های این گروه همانند همتای دیگر خود هستند با این تفاوت که مدخل‌های ورودی زیاد و پیچیده دارند و اکثراً دارای ساختار متنی قانون‌مند هستند (تصویر ۴).

تصویر ۴. نمونه‌ای از گل‌نشته‌های قالب گروه II.B، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

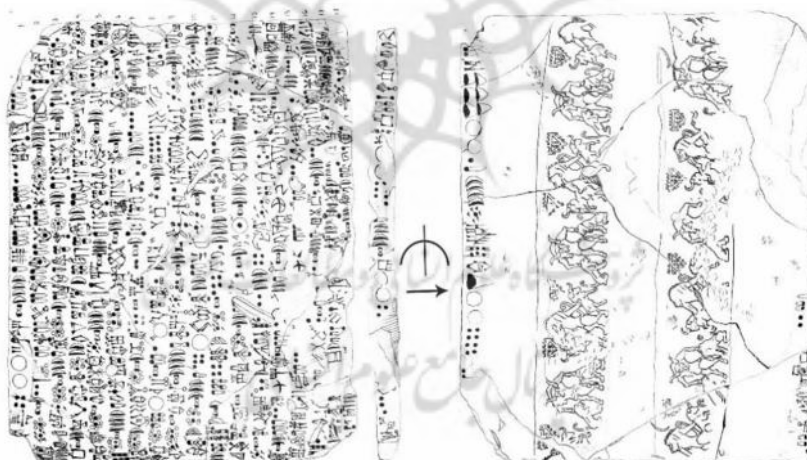
قالب گروه III.A: گل نبشته‌هایی با ابعاد سائز بزرگ و با متن‌های طولانی که اغلب یک ورودی دارد و تمامی آن‌ها در کاوش‌های کلاسیک شوش به دست آمده است (تصویر ۵) (Dahl et al, 2013:366).

MDP 17, 453

تصویر ۵. نمونه‌ای از گل نبشته‌های قالب گروه III.A
تصویر از سایت CDLI

قالب گروه III.B: گل نبشته‌هایی بزرگ و با متن‌های طولانی با چندین ورودی که جزو گل نبشته‌های خاص طبقه‌بندی می‌گردند (تصویر ۶).

MDP.6:5242

تصویر ۶. نمونه‌ای از گل نبشته‌های قالب گروه III.B
تصویر از Scheil, 1905

۴. معرفی اندیشه‌نگار مرکب M342+M153

پژوهش حاضر با شناسایی دو گروه لوح آغاز ایلامی که تنها با دو مهر ممهور شده‌اند، آغاز گردیده که در انتهای آن با یک اسم با ساختار آوایی و سپس با اندیشه‌نگار M342+M153 خاتمه می‌یابند. در نگاه اولیه اندیشه‌نگار M342+M153 را شاید نشانه‌ای از خاندان صاحبان دو مجموعه نقش مهر PES329 و PES334 قلمداد کرد، اما در بررسی کلی‌تر نشانه M153 و M342+M153 در انتهای تعداد بالایی از لوح‌هایی با ساختار استاندارد متنی دیده می‌شود که بر روی برخی از آن‌ها نقش مهر متفاوتی رسم شده است که نشان می‌دهد، شاید کاتبان یا صاحبان متفاوتی از این نشانه در آخر الواح خود استفاده کرده‌اند.

M342+M153 یک اندیشه‌نگار مرکب است که از دو اندیشه‌نگار M153 و M342 تشکیل شده است که هر دوی آن‌ها به تنهایی دارای معانی می‌باشند. برای مثال نشانه M153 در برخی از متون با ساختار آوایی ظاهر شده است، مانند: لوح‌های MDP.26:265, MDP.17:141, MDP.17:447, MDP.17:93, MDP.26:001, MDP.26:291. در مواردی این نشانه به تنهایی به کار رفته است که شاید بیانگر کار یا کالایی باشد، مانند: لوح‌های MDP.17:440, MDP.17:416, MDP.6:397. در مواردی به عنوان نشانه آغازین در برخی الواح ذکر شده است، مانند: لوح‌های MDP.26:177, MDP.26:176. در مواردی با ادغام دیگر نشانه‌ها به صورت نشانه مرکب در آمده است. برای مثال ادغام با نشانه M320 در لوح MDP.26S:4770 ادغام با M175 در لوح‌های MDP.17:467, MDP.17:389 ادغام با نشانه M106 در گل‌نشته MDP.26:401، ادغام با نشانه M029 در لوح MDP.6:318 و در نهایت ادغامی با اندیشه‌نگار M342 می‌توان نام برد. نشانه مرکب M342+M153 در مواردی به عنوان نشانه آغازین در آغاز گل‌نشته، مانند: TCL.32:21, MDP.17:420، در مواردی در وسط متون به عنوان یک اندیشه‌نگار شاید نماد شخص (به صورت کلی نشانه خاندان یا قوم) یا کالا ذکر شده است، مانند: گل‌نشته‌های MDP.26S:5209, TCL.32:70-78, MDP.6:233. در نهایت این نشانه به عنوان نشانه خاتمه متن در پایان لوح‌ها ذکر شده است که هدف اصلی این بررسی می‌باشد.

نگارندگان با بررسی تعداد ۳۴ لوح از مجموعه الواح آغاز ایلامی که تاکنون منتشر شده به تحلیل برخی از متون که با نشانه پایانی خاتمه می‌یابند می‌پردازند. از این تعداد ۱۸ مورد

آن با نقش مهرهای PES 334 و PES 329 ممهور هستند، ۱۵ نمونه آن با اندیشه‌نگار M153 پایان می‌یابد که متاسفانه به دلیل آسیب‌های وارد شده بر لوح‌ها تنها ۱۱ نمونه آن MDP.6: 223, MDP.26S: 4752, 4753, 4783, 4773, 4794, 4802, 5013, 5043, 5209, TCL.32:021 به صورت کامل دو اندیشه‌نگار M153+ M342 می‌توان شناسایی کرد و ۴ گل‌نشته آن تنها M153+ قابل خواندن می‌باشند و احتمالاً M342 آسیب دیده است که عبارتند از: MDP.6: 231, 236, MDP.26S:0295, 4803 و یک لوح به دلیل آسیب فراوان MDP.26S. 0234 تنها نقش مهر آن قابل مشابَهت است. از میان دو لوح باقی مانده MDP.6: 347 قسمت کوچکی از آن باقی مانده است و لوح MDP.17: 067 اندیشه‌نگار M153+ M342 در وسط متن نمایش درآمده است و به دلیل آسیب دیدگی فیزیکی انتهای متن نشانه پایانی قابل خوانش نمی‌باشد. تعداد ۱۶ گل‌نشته دیگر با ساختار متون متفاوت و برخی با نقش مهرهای متفاوت ترسیم شده‌اند که با نشانه M153+M342 خاتمه می‌یابد.

۱.۴ بررسی متون ممهور با نقش مهر PES.329

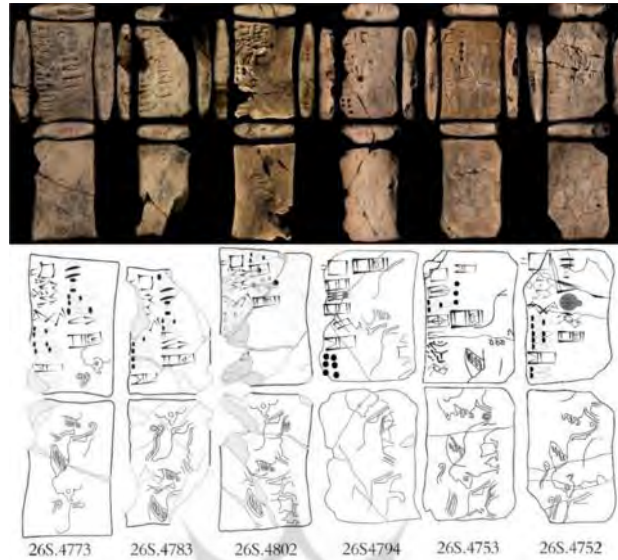
از میان ۱۰ گل‌نشته با نقش مهر PES 329 (تصویر ۷) در ۷ نمونه آن MDP.26S:0234, 4773, 4783, 4802, 4752, 4753, 4794, 5209, با اندیشه‌نگار M153+ M342 قابل خوانش هستند و در گل‌نشته TCL.32:21 به صورت نشانه آغازین آمده است و یک مورد آن MDP.26S: 4803 به دلیل ریختگی فرم گل‌نشته تنها اندیشه‌نگار M153+ دیده می‌شود و احتمالاً این نشانه در لوح MDP.26S:234 به دلیل شکستگی از بین رفته است (تصویر ۸-۹).

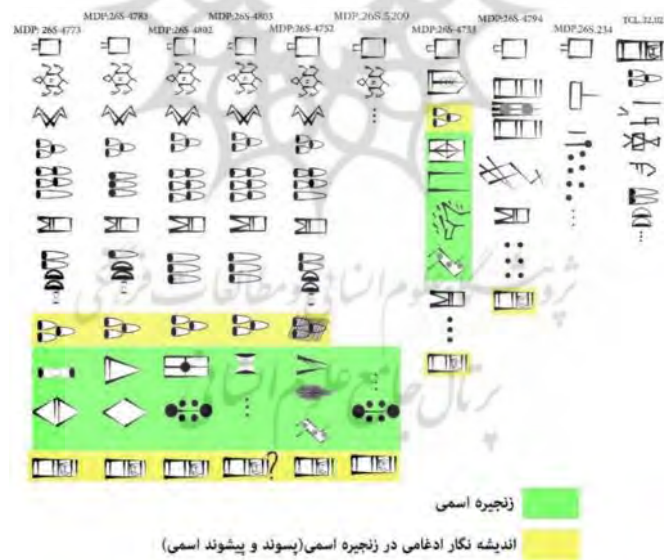
تصویر ۷. نقش مهر PES. 329، عکس از سایت CDLI.

طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۸

بررسی اندیشه نگار مرکب M153+ M34 ... (حسن افشاری و روح‌الله یوسفی) ۱۹۱

تصویر ۸. برخی گل‌نشته‌های مهور با نقش مهر PES.329، تصویر از سایت CDLI و طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۸ و Dahl, 2012

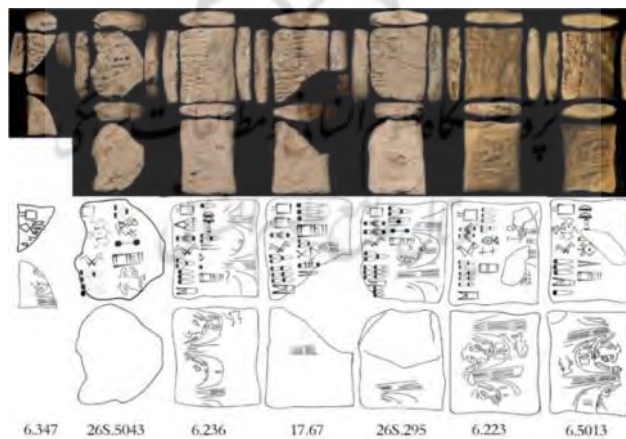
تصویر ۹. طراحی متن ده گل‌نشته آغازیابی که با نقش مهر PES. 329 مهور هستند، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

۲.۴ بررسی متون ممهور با نقش مهر PES.334

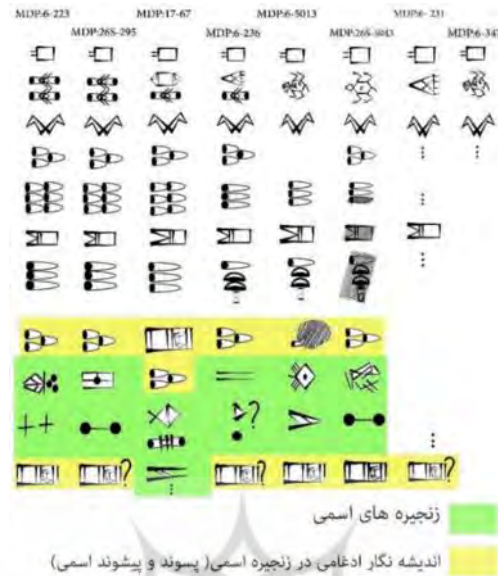
تعداد ۸ گل‌نشته با نقش مهر PES 334 (تصویر ۱۰) شناسایی شده است که در سه مورد آن MDP.6: 223, MDP.26S: 5013, 5043 با اندیشه‌نگار M153+ M342 خاتمه یافته است. سه مورد دیگر MDP.6: 236, 231, 26S 0295 به دلیل آسیب‌های فیزیکی وارد شده به لوح‌ها تنها M153+ خوانا می‌باشد و دو مورد دیگر یکی MDP.6: 347 به دلیل شکستگی تنها بخش کوچکی از اول متن قابل رویت است و آخری MDP.17: 067 اندیشه‌نگار مذکور در وسط متن تکرار شده و قسمت انتهایی متن به واسطه آسیب از بین رفته است (تصویر ۱۱-۱۲).

تصویر ۱۰. نقش مهر PES. 334، عکس از سایت CDLI، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۸

تصویر ۱۱. برخی گل‌نشته‌های ممهور با نقش مهر PES.334، تصویر از سایت CDLI و طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۸

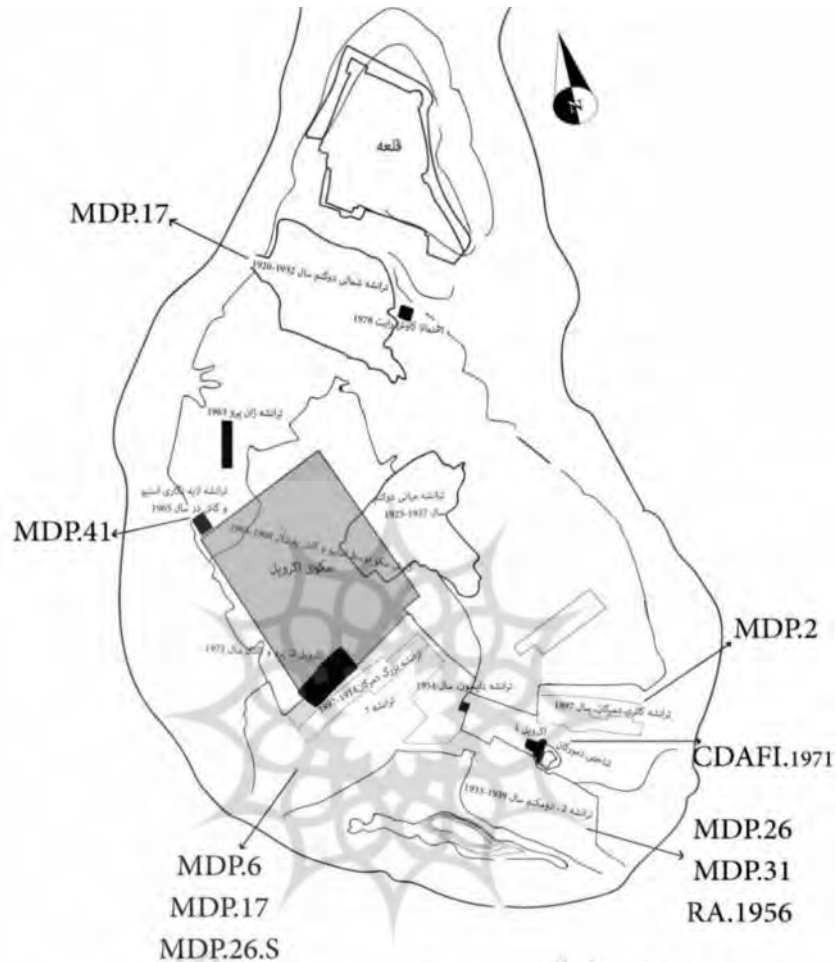

تصویر ۱۲. طراحی متن هشت گل نبشته آغازایلامی که با نقش مهر PES. 334 ممهور هستند، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

گل نبشته‌های این مجموعه در ابعادی با میانگین ۶۵-۷۰ میلی‌متر طول، ۴۵-۵۰ میلی‌متر عرض و ۱۶-۱۷ میلی‌متر قطر می‌باشد (Dahl, 2012:6). تمامی گل نبشته‌ها پشت و رو ممهور و سپس نگاشته شده‌اند، چرا که در روی سطح گل نبشته دارای اثر مهری است که در فضای چپ گل نبشته نقش شده و این در صورتی است که با بررسی‌های هالی پیتمن تنها ۱۵.۷ درصد گل نبشته‌های آغاز ایلامی شوش دارای نقش مهر می‌باشند (Pittman, 1997: 139) آن هم اکثراً بر یک طرف گل نبشته ممهور و تنها تعداد کمی دو طرف دارای مهر است. این مجموعه با دو طرف ممهور و سپس متنی ساده با یک مدخل حسابداری، یک اسم آوایی و سپس اندیشه نگار مرکب غیر عددی خاتمه می‌یابد که در چند مجموعه از کاتالوک‌های موزه لوور (MDP) با اختلاف سال‌های متفاوتی منتشر شده است (Scheil, 1935: I) و متأسفانه اطلاعات کاوش این گل نبشته‌ها موجود نمی‌باشد. هم‌چنین باستان‌شناسان کلاسیک اصلاً توجه‌ای به دسته‌بندی گل نبشته‌های به دست آمده در هر بافت مشخص و مکان را نداشتند و حتی شناختی از تشخیص خشت برای تقسیم بندی معماری‌ها نداشتند و کاوش آنها به صورت معدن کاری و با شیوه متریک به ضخامت

۵ متر بوده (Dahl, 2005: 83) که باعث گردیده امروزه حجم بالایی گل نبشته بدون هیچ گونه مشخصات و دسته‌بندی موجود باشد.

۵ نمونه‌ای از گل نبشته‌های این پژوهش، در سال ۱۹۰۵ میلادی منتشر شد (Scheil, 1905). این مجموعه توسط دمورگان در سال ۱۹۰۱ میلادی در جایی که بعدها به نام ترانسه بزرگ دمورگان معروف شد، به دست آمده است (Scheil, 1923: I). از کاوش‌های سال ۱۹۰۷ تا ۱۹۲۳ میلادی تعداد زیادی گل نبشته به دست آمده بود که بیشتر آن‌ها در شمال تپه آکروپل کشف شده بودند که به همراه بخشی از گل نبشته‌های به دست آمده از ترانسه بزرگ دمورگان منتشر شد. (Scheil, 1923: I). تعداد ۱۱ عدد از گل نبشته‌های قابل بررسی در این مقاله در کتاب MDP.26S جمع آوری شده‌اند که لوح‌هایی هستند که در کاوش ترانسه بزرگ دمورگان به دست آمده‌اند و بخشی از MDP.6 محسوب می‌شوند و با شماره گذاری ادامه الواح MDP.6 قرار گرفتند (Scheil, 1935: I). آخرین لوح بررسی شده در این نوشتار از مجموعه موزه لوور است که پس از گذشت بیش از یکصد سال توسط یاکوب دال انتشار یافته (Dahl, 2019). با توجه به اطلاعات کسب شده در زمینه محل کشف این دو مجموعه گل نبشته با نقش مهرهای PES. 329, 334 که در سه مجموعه MDP.6, MDP.17, MDP.26S منتشر شده، هر سه کتاب تعدادی گل نبشته از ترانسه بزرگ دمورگان را منتشر کرده‌اند (تصویر ۱۳). از آنجایی که تمامی الواح فوق از این سه کتاب یافت شده، باید پذیرای این نکته باشیم که اندیشه‌نگار M153+M342 تنها در گل نبشته‌های به دست آمده از یک نقطه تپه بزرگ شوش است و در تپه شمالی و جنوبی (به جز دو نمونه نادر که شاید به صورت تصادفی در ثبت و ضبط کاوش‌های قدیمی شوش بوده) به دست نیامده است. پس احتمالاً این اندیشه‌نگار نمی‌تواند بخشی از یک سیستم نگارشی باشد بلکه تنها قابل استفاده یک نقطه خاصی از مردمان شوش بوده است.

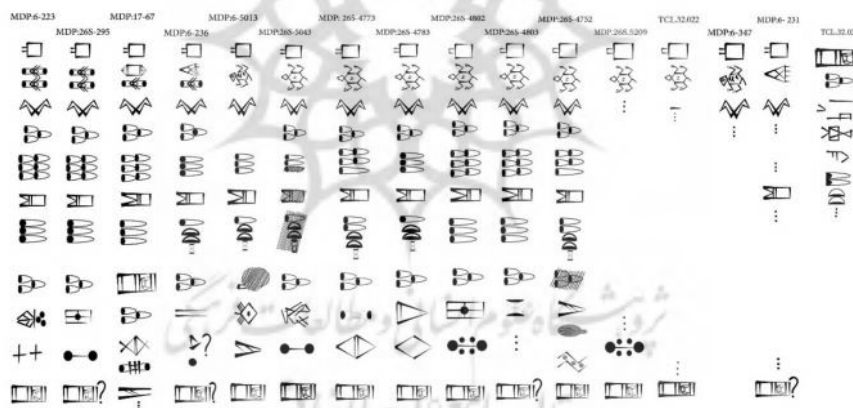

تصویر ۱۳. نقشه محل قرارگیری ترانسه‌های کاوش شده و همچنین محل یافت شدن گل‌نشته‌های آغاز ایلامی در تپه آکروپل شوش، تصویر از نگارندگان، ۱۳۹۸

۵. بررسی تحلیلی اندیشه‌نگار M342+M153

همگی متون این مجموعه با مفاد پرداخت دستمزد است و با نشانه M175 آغاز می‌شود و پس نشانه‌ای که شاید مرتبط با شغل یا تخصص مرتبط با پرداخت است ذکر می‌شود و از آن‌جایی که اکثر این مجموعه با دو نوع نقش مهر مهور است اکثر نشانه

حرف M340, M387-C, M305, M122 هستند و پس از شمارش تعداد کارگر و پرداخت دست‌مزد به مقدار نیم از نیروی کار یک زنجیره اسمی با ساختار آوایی ذکر شده. نکته قابل توجه این است که در همگی متون این اسم‌ها متفاوت ذکر شده‌اند و کاربرد آن در متن نامشخص است و در انتهای لوح با نشانه مرکب M153+M342 خاتمه می‌یابند. تنها در یکی از گل‌نشته‌های ممهور با نقش مهر PES.329، نشانه M153+M342 در آغاز لوح نگاشته شده است (تصویر ۱۴). از آنجایی که به احتمال زیاد تمامی اندیشه نگارهای مرکب M153+M342 از گل‌نشته‌های یک نقطه جغرافیایی شوش به دست آمده و هم‌چنین کاربرد اضافه و غیر دستوری این نشانه مرکب در گل‌نشته‌ها قابل درک است و در یک مورد به عنوان نشانه آغازین لوح که احتمالاً نشانه صاحب گل‌نشته است، باعث گردید نگارندگان این نشانه مرکب را، احتمالاً نماد یک قبیله، خاندان و یا خانواده بزرگ بدانند که در متون نگاشته شده در درون یک خاندان، نام طرف مقابل با نشانه‌های آوایی تفکیک و جداسازی گردیده و عموماً نیز تنها با دو نقش مهر و یک ساختار متنی مشترک نگاشته شده‌اند.

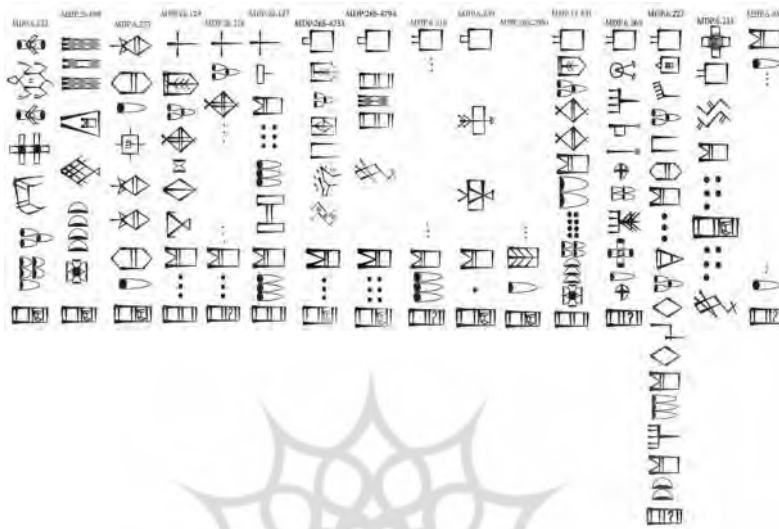
تصویر ۱۴. مجموعه‌ای از متون که احتمالاً قبل از نشانه M153+M342 با یک زنجیره اسمی خاتمه می‌یابد، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

اندیشه‌نگار مرکب M153+342 در انتهای دسته‌ای دیگر از متون منتشر شده که شامل لوح‌های MDP.6:227, 232,233, 239,345, 255, 318, 363, MDP.26:98,124, 126, 127, MDP.17:431, MDP.26S:5020, 5209, TCL.32:22 می‌باشد. نکته جالب توجه این است که

این مجموعه گل‌نشته با ساختار متنی کاملاً متفاوت با نمونه قبلی می‌باشد و از آنجایی که دو لوح این مجموعه بسیار شبیه مجموعه‌های قبلی معرفی شده هستند، پس احتمالاً گل‌نشته MDP.26S:5209 و TCL.32:22 قبل از نشانه موردنظر با یک زنجیره آوایی همانند دو مجموعه فوق خاتمه می‌یابد و این در صورتی است که بر روی لوح TCL.32:22 نقش مهر PSE:333 رسم شده است. با توجه به دیگر متون مهور با نقش مهر PSE:333 مانند MDP.6:334 ساختار متنی کاملاً متفاوتی دارند و جزو متون استاندارد II.B دسته‌بندی می‌شوند و نشان می‌دهند بنا به نوع مبادله یا قرارداد می‌توانند ساختار متنی متفاوتی ایجاد نمایند. متأسفانه این لوح بسیار آسیب دیده است و نمیتوان آخرین نشانه لوح را بررسی کرد. آیا آن هم با نشانه M153+M342 خاتمه می‌یابد یا نه! (تصویر ۱۴).

لوح‌های این مجموعه با ساختار متنی کاملاً متفاوتی کنار هم قرار گرفته‌اند و هر کدام با نشانه آغازین متفاوتی شروع می‌شود. همچنین نشانه دوم متن‌ها که شاید نشانگر حرفه یا تخصص می‌باشد نیز، متفاوت نگاشته شده‌اند و امروزه اطلاعات چندانی از این حرفه‌ها نداریم و تنها در یک مورد آن هم لوح MDP.6:363 متن مرتبط با دام مکتوب شده و بقیه متون احتمالاً پرداخت دستمزد است. برای برخی از آنها با اطمینان میتوان حدس زد در زمینه کشاورزی سخن به میان آمده است. برای مثال در گل‌نشته MDP.6: 233 مرتبط با پرداخت در زمینه شخم زمین است و در مواردی مهرهای متفاوتی بر روی لوح این متون مهور است و تنها دو مورد آن با نقش مهر PES.329 می‌باشد. از آنجایی که این مجموعه از MDP.17 و MDP.26 نیز گردآوری شده است نشان می‌دهد که این متون در شمال و همچنین جنوب تپه شوش رواج داشته و نیز نشان می‌دهد کاتبان و شخص پرداخت کننده متفاوتی در میان این گروه از متون وجود دارد. برخی از متون این مجموعه دارای زنجیره اسم آوایی هستند مانند لوح‌های MDP.6:227, MDP.17:431, MDP.26:124, 126 که در ورودی آغازین لوح با زنجیره نشانه‌های اسمی می‌باشد و پس از نشانه پرداخت سپس با اعداد پرداخت شده خاتمه می‌یابد و در انتهای متن نشانه M153 و M153+M342 قرار گرفته است (تصویر ۱۵). از آنجایی که این نشانه در مجموعه قبل به عنوان نشانه آغازین نقش مهر PES.329 به کار رفته است احتمالاً نشانه فوق برای دوم شخصی است که مفاد متن در مورد آن نگاشته شده و با توجه به مجموعه قبلی احتمال نشانه خاندان یا قبیله را بیش‌تر می‌کند. شاید در این مجموعه گل‌نشته نفر دوم طرف پرداختی شخصی از خاندان یا

خانواده‌ای باشد که به جای قرارگیری نام او به صورت آوایی تنها با نشانه خاندانی شناخته شده است. دو نقش مهر PES.329, PES.334 از اعضای این خاندان دست آمده است.

تصویر ۱۵. مجموعه‌ای از متون که قبل از نشانه M153+M342 با یک سیستم عددی خاتمه می‌یابد، طراحی از نگارندگان، ۱۳۹۹

جدا از نمونه‌های ذکر شده در بررسی نگارندگان در میان لوح‌های منتشر شده از شوش تنها در چند مورد اندیشه‌نگار M153+ در وسط متن آمده و تعداد نزدیک ۱۱ نمونه آن علامت مذکور در انتهای متن تکرار شده است. این در صورتی است که بالای ۹۷ درصد گل‌نشته‌های شوش تنها با عدد خاتمه می‌یابند. از میان ۳ درصد باقی مانده بخش قابل توجه‌ای از آن به اندیشه‌نگار M153 اختصاص یافته است. از این میان تنها سه لوح MDP.6: 232, 363, 255 را می‌توان به صورت کاملاً خوانا اندیشه‌نگار M153+ M342 تشخیص داد و در ما بقی به دلیل آسیب فیزیکی گل‌نشته‌ها تنها M153+ قابل خوانش است که عبارتند از لوح‌های: MDP.6: 227, 239, 318, MDP.17:431, MDP.26:124, 126, 127, MDP.26S: 5209 می‌باشند.

۶. نتیجه‌گیری

یکی از دوره‌های تاریخی که در چند دهه اخیر مورد توجه قرار گرفته است دوره آغاز ایلامی است که اولین بار در سال ۱۹۰۵ به یک خط اطلاق شد و چند دهه بعد به یک دوره فرهنگ تاریخی تبدیل شد. امروزه محوطه‌های گوناگونی از این دوره در ایران یافت شده که مورد کاوش قرار نگرفته‌اند و یا لوح‌های آغاز ایلامی در آن‌ها پیدا نشده است. گل‌نشته‌های مکشوفه در ۸ محوطه با نمونه‌های آغاز ایلامی، نشان از یک زنجیره یکپارچه از کهن‌ترین خط برجای مانده در فلات ایران دارد که هر کدام از این نواحی دارای سبک سستی یا محلی با استاندارد یکپارچه در سبک نگارش می‌باشند. احتمالاً کاتبان بنا برحسب نیاز از گل‌نشته‌های پیشرفته و ساده در یک برهه زمان کتابت یاری گرفته‌اند که متأسفانه از آنجایی که به جز شوش، در کاوش محوطه‌های آغاز ایلامی لوح‌های کمی به دست آمده و در الواح شوش هم بافت قرارگیری گل‌نشته‌ها مشخص نمی‌باشند، نمی‌توان نظر خاصی در این باره داد. با توجه به فرم و محتوا گل‌نشته‌های آغاز ایلامی به ۶ دسته کلی از ساده به پیچیده تقسیم می‌شود. دو دسته آن به نام متون استاندارد نشانه می‌شوند که این متون استاندارد دارای ساختار نگارشی نسبتاً یکسانی می‌باشند.

در این بررسی به معرفی کارکرد متفاوت اندیشه‌نگار M153 پرداخته شده که در برخی گل‌نشته‌ها احتمالاً با ارزش آوایی نشان داده شده است. در مواردی این نشانه‌ها به تنهایی نمادی از ایده‌های اندیشه‌نگار، سمبلی از کالا یا فعالیت خاص نگاشته شده و در مواردی به‌عنوان نشانه آغازین به کار رفته که در آخر با برخی نشانه‌ها جمع و مرکب شده است. به‌عنوان مثال یکی از این نمونه‌ها ادغام با نشانه M342 می‌باشد که به صورت M153+ M342 درمی‌آید. این نشانه مرکب در مواردی به صورت یک نماد اندیشه‌نگار در متن گل‌نشته به کار رفته (شاید کار یا کالای خاص) اما با توجه به گل‌نشته‌هایی که تاکنون منتشر شده است انتهای ۳۴ لوح آغاز ایلامی با این نشانه مرکب خاتمه می‌یابند که احتمالاً کاربرد معنایی گل‌نشته را تکمیل می‌کند.

نیمی از گل‌نشته‌های این مجموعه تنها با دو نقش مهر به نام‌های PES:329, PES: 334 مهور است و در تمامی گل‌نشته‌های این گروه، در صورتی که انتهای متن لوح سالم باشد، با یک زنجیره نشانه‌های احتمالاً آوایی و سپس نشانه مرکب M153+M342 خاتمه می‌یابد. در باقی مجموعه که برخی از آن‌ها نقش مهر ندارند و یا اگر دارند با دو گونه نقش مهر

قبلی متفاوت هستند، با یک سیستم عددی و اندیشه‌نگار M153+342 یا M153 خاتمه یافته‌اند. از آنجایی که به احتمال زیاد تمامی اندیشه‌نگار مرکب M153+M342 از گل‌نشته‌های یک نقطه جغرافیایی شوش به دست آمده و همچنین کاربرد اضافه و غیردستوری این نشانه مرکب در گل‌نشته‌ها و همچنین در لوح 21: TCL.32 به عنوان نشانه آغازین شروع شده است، احتمالاً نشانه صاحب لوح است. نگارندگان این نشانه مرکب را، احتمالاً نماد یک قبیله، خاندان و یا خانواده بزرگ بدانند. در مواردی بعد از نشانه اسمی با ساختار آوایی اندیشه‌نگار M153+342 نگاشته شده که احتمالاً اسم شخصی از یک خاندان و قبیله باشد که با نام جداسازی و تفکیک گردیده. این لوح‌ها عموماً تنها با دو نقش مهر و با ساختار نگارشی یکسان به یادگار مانده‌اند. در مواردی هم این نشانه در انتهای گل‌نشته و بعد از یک زنجیره نشانه عددی نگاشته شده که احتمالاً در این متون تنها با نشانه خاندان یک شخص، او را برجسته و یا متمایز می‌دانند.

کتاب‌نامه

پاتس، تیموتی (۱۳۹۷). *ایران در اسناد میانرودانی*، ترجمه خشایار بهادری، تهران، نشر فرزاد روز. گریشمن، رومن (۱۳۷۸). *سیلک کاشیان (کهن‌ترین زیستگاه انسان در فلات ایران)*، جلد اول، ترجمه اصغر کریمی؛ سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه). هلوینگ، باربارا (۱۳۸۳). «آغاز ایلامی در فلات مرکزی ایران»، ترجمه صادق ملک شه‌میرزادی، تهران: نشر سازمان میراث فرهنگی، ص ۱۵۹-۱۴۹.

- Le Brun, A. and F. Vallat (1978). "L'origine de l'écriture à Suse, *Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran* 8, Pp: 11-52.
- Dahl, J. L (2002). "Proto-Elamite Sign Frequencies", in *Cuneiform Digital Library Bulletin (CDLI)* 2002:1.
- Dahl, J. L (2005). "Animal Husbandry in Susa during the Proto-Elamite Period", *SMEA* 47, Pp: 81-134.
- Dahl, J. L (2009). "Early Writing in Iran, a Reappraisal". *Iran* 47. University Press, Cambridge, Pp: 23-31.
- Dahl, Jacob L., Petrie, Cameron A. & Potts, Daniel T (2013). "Chronological Parameters of the Earliest Writing System in Iran." In Cameron A. Petrie, ed., *Ancient Iran and Its Neighbours: Local Developments and Long-range Interactions in the 4th Millennium BC*. Oxford: Oxbow Books, Pp: 353-378.

- Dahl, J. L., L. F. Hawkins, and K. Kelley (2018). "Labour Administration in Proto-Elamite Iran" in *What's in a Name? Terminology related to the Work Force and Job Categories in the Ancient Near East* (A. Garcia-Ventura, ed.), 15–44. Alt Orient und Altes Testament 440. Ugarit Verlag: Münster.
- Dahl, Jacob L (2018). "The Proto-Elamite Writing System". In J. Álvarez-Mon, G. P. Basello, Y. Wicks eds., *The Elamite World*. Routledge, Pp: 383-396.
- Dahl, (2019). *Proto-Elamite Tablets and Fragments*. Textes cunéiforme du Louvre 32 (Khéops / Louvre éditions Publishing, Paris).
- Damerow, P. and R. K. Englund (1989). *The Proto-Elamite Texts from Tepe Yahya*, The American School of Prehistoric Research Bulletin 39; Cambridge, MA.
- Desset, F (2012). *Premières écritures iraniennes. les systèmes proto-élamite et élamite linéaire* Università degli studi di Napoli L'Orientale. Dipartimento Asia Africa e Mediterraneo
- Desset, F (2016). "Proto-Elamite Writing in Iran", *ARCH'O-NIL*, n. 26 June 2016, Pp:67-105.
- Englund, R. K (2004). "The State of Decipherment of Proto-Elamite", in: Stephen Houston, ed. *The First Writing: Script Invention as History and Process* (2004). Cambridge, UK: Cambridge University Press, Pp: 100-149.
- Friberg, J (1978–79). *The Third Millennium Roots of Babylonian Mathematics*, I–II, University of Göteborg, Department of Mathematics, Göteborg.
- Hawkins, L. F (2015). "A New Edition of the Proto-Elamite Text MDP 17, 112", *Cuneiform Digital Library Journal*. 2015:1.
- Meriggi, P (1974). *La scrittura proto-elamica*. Parte IIa: Catalogo dei segni Rome.
- De Mecquenem, R (1949). *Épigraphie proto-élamite*, *Mémoires de la Mission Archéologique en Iran 31*; Paris.
- De Mecquenem, R (1956). Notes protoélamites, *RA 50*, Pp: 200–204.
- De Morgan, J (1900). *Recherches archéologie*, *Mémoires de la Délégation en Perse I*; Paris.
- Pittman, Holly. (1997). "The Administrative Function of Glyptic Art in proto – Elamite Iran", in: *A Survey of the Evidence. Sceaux d'orient et leur employ*. Res orientales. Vol. X, Pp: 133 – 153.
- Scheil, V (1905). Documents archaïques en écriture proto-élamite, *Mémoires de la Délégation en Perse 6*; Paris, Pp: 57-128.
- Scheil, V (1923). Textes de comptabilité proto-élamites, *Mémoires de la Délégation en Perse 17*; Paris.
- Scheil, V (1935). Texte de comptabilité, *Mémoires de la Mission Archéologique en Perse 26*; Paris.
- Vallat, F (1971). "Les documents epigraphiques de l'acropole" (1969-1971). In: *Cahiers de la Delegation Archeologique Francise en Iran I*, Paris, France: Geuthner, Pp. 235 _ 245.
- Vallat, F (1973). "Les Tablettes Proto-Elamites de l'Acropole" (Campagne 1972). *Cahiers de la delegation archeologique francaise en Iran III*: Pp. 93-105.

۲۰۲ زیان شناخت، سال ۱۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

- Vallat, F (1978). “Le matériel épigraphique des couches 18 à 14 de l’Acropole”, *Paleorient*. Paris 4 (1): Pp. 193-195.
- Vallat, F (1986). “The Most Ancient Scripts of Iran”, in: The Current Situation. *World Archaeology*, Early Writing Systems (Feb), Vol. 17, No. 3: Pp. 335-347.

